

ژرو بيشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

گزارشی از پژوهش:
**«بررسی نمونه تصویر زندگی و شفصیت حضرت امام علی (ع)
در کتب درسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی تمصیلی»**

سید محمد رضا امام جمعه

محمود قانع پسند فومنی

(اعضای گروه تعلیم و تربیت اسلامی پژوهشکده تعلیم و تربیت)

مقدمه

در پژوهش حاضر،* ابتدا با مطالعه مقدماتی برخی کتاب‌ها و استفاده از تکنیک‌های تحلیل محتوا، فرمت استخراج داده‌های توصیفی از تحلیل محتوای کتب درسی تهیه شد. در تهیه فرمت، سعی شد به دو عنصر کلی «موضوع» (پیام) و «قالب ارایه محتوا» توجه شود. در روند انجام کار، ابعاد شخصیت حضرت علی علیه السلام به ۵۹ مفهوم تقسیم شد و بعد از مطالعه هر متن درسی، مصادیق ناظر بر ابعاد گوناگون شخصیت حضرت علی علیه السلام نوشته شد و مشخص گردید که هر مصداق، بیانگر کدام مفهوم از شخصیت حضرت علی علیه السلام است. در مرحله بعد، مشخص شد که حجم مطلب مورد نظر و نوع نگارش آن چگونه است. ضمناً در تمام فیش‌ها (فرمت‌های تکمیل شده)، اطلاعات کامل کتاب‌شناسی یادداشت شد تا امکان مراجعه بعدی برای پژوهش‌گران فراهم باشد. در پایان بعد از استخراج داده‌ها و تحلیل آن‌ها، به سؤالات زیر پاسخ داده شد:

۱. در پایه‌های تحصیلی مختلف و کتب درسی متنوع، کدام ابعاد شخصیتی حضرت علی علیه السلام

مطرح شده‌اند؟

۲. ارتباط و هماهنگی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی در مورد طرح زندگی و شخصیت حضرت علی علیه السلام چگونه است؟

* این پژوهش به پیشنهاد دبیرخانه همایش و با حمایت مالی و اجرایی پژوهشکده تعلیم و تربیت، در گروه تعلیم و تربیت اسلامی انجام گرفته است.

اطلاعات مربوط به مفاهیم مطرح شده در کتب درسی دوره ابتدایی
 راجع به زندگی و شخصیت حضرت علی علیه السلام

پایه	فارسی					دینی					اجتماعی				
	تعداد درس	تعداد سفر در استان	تعداد سفر در کشور	تعداد سفر در کشور و خارج	تعداد سفر در کشور و خارج	تعداد درس	تعداد سفر در کشور	تعداد سفر در کشور و خارج	تعداد سفر در کشور و خارج	تعداد سفر در کشور و خارج	تعداد درس	تعداد سفر در کشور	تعداد سفر در کشور و خارج	تعداد سفر در کشور و خارج	تعداد سفر در کشور و خارج
اول															
دوم															
	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۱۸	۱۹	۱۰	۱۰	۱	۱	۱	۱	۱
سوم															
	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۱۸	۱۹	۱۰	۱۰	۱	۱	۱	۱	۱
چهارم															
پنجم															
	۱	۲	۲	۲	۲	۱	۲۰	۲۳	۱۲	۱۲	۱	۱	۱	۱	۱

عصای (در دو درس) - اخلاص در عمل - همسانی با تنگستان در خوراک و پوشاک - صبر در راه اسلام (در چهار درس) - تاریخچه زندگی - نحوه ارتباط با پیامبر(ص) (در سه درس) - سلامت و بلاغت

عصای - رعایت حقوق دیگران - رسیدگی به یتیمان و محرومان - تقوا - علم و معرفت (در دو درس) - شجاعت - امامت و ولایت - اخلاق - پرکاری - تاریخچه زندگی - شجاعت و بلاغت - نحوه ارتباط با پیامبر(ص)

اطاعت و ولایت - نحوه ارتباط با پیامبر(ص)

دفاع از مظلومان - صبر در راه اسلام

رسیدگی به یتیمان و محرومان - صبر در راه اسلام

نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های دوره ابتدایی در مورد مفاهیم مطرح شده در ارتباط با ابعاد شخصیتی حضرت علی علیه السلام چنین است:

پایه اول

۱. در کلاس اول ابتدایی، هیچ مفهومی درباره ابعاد و شخصیت حضرت علی علیه السلام مطرح نشده است.

پایه دوم

۱. فارسی. در قسمت کار در کلاس، فقط این جمله آمده است: حضرت علی علیه السلام امام اول شیعیان است.

۲. دینی. راجع به محبت ایشان به کودکان، به خصوص بچه‌های یتیم و خانواده شهدا سه مورد مطرح شده است.

پایه سوم

۱. فارسی. یک جمله در مورد کار و فعالیت ایشان آمده است.

۲ و ۳. دینی. در درس «نخستین امام»، تاریخچه زندگی و خصوصیات شخصیتی ایشان و در درس «کار و کوشش»، حفر چاه توسط ایشان مورد بحث قرار گرفته است.

پایه چهارم

۱. دینی. در درس «عید بزرگ غدیر»، مسئله امامت و ولایت و نحوه ارتباط حضرت علی علیه السلام با پیامبر صلی الله علیه و آله به صورت داستان تاریخی (نثر) و شعر مورد بحث قرار گرفته است.

پایه پنجم

۱. فارسی. در درس «ابوذر»، دو جمله در مورد رسیدگی به محرومان و صبر در راه اسلام آمده است.

۲. دینی. در درس «نمونه‌ای از امر به معروف و نهی از منکر» دو مفهوم دفاع از مظلومان و صبر در راه اسلام مطرح شده است.

۳. اجتماعی. در مباحث تاریخی صدر اسلام، به مفاهیمی در ارتباط با تاریخچه زندگی و خصوصیات شخصیتی ایشان نظیر عدالت، اخلاص در عمل، همسانی در خوراک و پوشاک با تنگدستان و فصاحت و بلاغت حضرت مورد بحث قرار گرفته است.

۴. قرآن. یک تصویر در مورد عید غدیر چاپ شده است.

نگاه کلی به کتب دوره ابتدایی

۱. مفهوم امامت و ولایت در همه پایه‌ها به جز پایه اول آمده است.

۲. نحوه ارتباط با پیامبر در پایه‌های سوم و چهارم، هر کدام یک بار و در پایه پنجم در سه درس کتاب دینی ذکر شده است.

۳. مفهوم رسیدگی به یتیمان و محرومان در پایه‌های دوم، سوم و پنجم هر کدام یک بار ارایه

شده است.

۴. ویژگی عدالت حضرت علی علیه السلام در پایه سوم یک بار و در پایه پنجم در دو درس کتاب دینی عرضه شده است.

۵. تاریخچه زندگی امام علی علیه السلام در پایه‌های سوم و چهارم هر کدام یک بار آمده است.

۶. ویژگی صبر در راه اسلام، در پایه پنجم، ولی در چهار درس از کتاب دینی آمده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های دوره راهنمایی در مورد مفاهیم مطرح شده در ارتباط با زندگی و شخصیت حضرت علی علیه السلام چنین است:

پایه اول

۱. کتاب دینی. در چهار درس، با ارایه شواهد تاریخی و بیان داستان، تاریخچه زندگی و جنبه‌هایی از شخصیت ایشان، به خصوص رعایت حقوق دیگران و همچنین مسئله امامت و ولایت مورد بحث قرار گرفته است.

پایه دوم

۱. فارسی. در درس «شیر خدا»، شعری از استاد محمد حسین شهریار در منقبت حضرت علی علیه السلام آمده و در درس «فرزند کعبه»، در قالب نثر به‌طور کامل به معرفی شخصیت امام علی علیه السلام پرداخته شده است و در درس «بیاموزیم»، تنها یک سؤال در مورد حضرت علی مطرح شده است.
۲. دینی. در یک درس، مسئله امامت و ولایت مطرح شده است.
۳. تاریخ. در دو درس «پیامبر صلی الله علیه و آله در مکه» و «پیامبر صلی الله علیه و آله در مدینه» رشادت‌های آن حضرت و تأکید پیامبر بر جانشینی و امامت ایشان آمده است و در درس «تاریخ اسلام در مدینه پس از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله» به حوادث تاریخی این دوره و خلافت آن حضرت اشاره شده است.

پایه سوم

۱. دینی. در پنج درس با بیان وقایع تاریخی، جنبه‌های مختلف شخصیت ایشان مورد بحث قرار گرفته است.

نگاه کلی به کتب دوره راهنمایی

۱. بحث امامت و ولایت در هر سه پایه تحصیلی آمده است و به‌طور کلی به این مبحث نسبت به سایر مباحث توجه بیش‌تری شده است.
۲. به نحوه ارتباط حضرت علی علیه السلام با پیامبر صلی الله علیه و آله نیز توجه زیادی شده است.
۳. به صبر امام علی علیه السلام در راه اسلام توجه شده و شجاعت حضرت علی علیه السلام نسبتاً مورد توجه واقع شده است.
۴. به «عدالت» و «دفاع از مظلومان» تا حد کمتری نسبت به موارد بالا توجه شده است.
۵. از مواردی نظیر «رسیدگی به یتیمان»، «همسانی با تنگدستان» و «رحم بر ناتوانان» هر کدام یک تا دو بار یاد شده است.

مقایسه و جمع‌بندی اطلاعات مربوط به کتب دوره‌های ابتدایی و راهنمایی

۱. مواردی نظیر: تقوا، اخلاق، جدی بودن در اجرای احکام الهی و صلح‌طلبی حضرت علی علیه السلام، در دوره راهنمایی آمده‌اند و سابقه‌ای در دوره ابتدایی نداشته‌اند و مواردی نظیر: توجه

به خانواده شهدا و پرکاری حضرت علی علیه السلام، فقط در دوره ابتدایی آمده است و در دوره راهنمایی تداوم نیافته است.

۲. موارد موکّد و مشترک بین دو دوره تحصیلی ابتدایی و راهنمایی به ترتیب عبارت‌اند از:

- ولایت و امامت؛

- نحوه ارتباط حضرت علی علیه السلام با پیامبر صلی الله علیه و آله؛

- صبر حضرت علیه السلام در راه اسلام؛

- و عدالت و رسیدگی به یتیمان و محرومان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی